

Жақыпжан НҮРҒОЖАЕВ,

публицист-жазушы

«Ескі гвардиямен» кездесу

Сейдахмет «Жақыпжан, машинаға отыра бер» деп, өзі газет киоскісіне қарай бет алды. Артқы орынға жайғаса бергенімде, шопыр Василий:
- Куды едем, Жаке? - деп, суыртпақтап сұраған болды.
- Я и сам не знаю, - дедім шынымы айтып.

Сейдахметтің кейбір мінезі маған да жұмбақ боп көрінеді. Бірде Медеу шатқалына апаратын буралаң жолға түстік. Жоғары өрлеп келе жатқанымызда Сейдахмет шопырға «осы жерде тоқта» деп белгі берді. Көліктен түскесін, жүксалғыштан бір бума газет алды да, Николайға: «Бір сағаттан соң бізді алып кет», - деді. Жол жиегінен шеткерірек биіктеу жерге қолындағы буманы жазып, жалпақ етіп төсеніш қылды да: «Жақыпжан, кел, отыр», - деп, қасынан орын берді. Үн-түнсіз отырмыз. Сүтпісірімдей уақыт өткенде шыдай алмай:

- Сөке, маған бір өңгіме айтпақшы ма едіңіз? - деп сұрадым.
- Өңгімеден басқа өңгіме жоқ па? Тыныштықта отырып ойға берілейік, - деді ол алыстағы көкжиектен көз алмастан.

Келесі сөтте өзім де қалайша теріс ойға шоғыр көткенімді сезбей қалдым.

Қайтар жолда басыма қызық ойлар келді.

«Пәлі, оңаша отырып ойлану мен кісімен бірге отырып ойға бату екі түрлі нәрсе екен ғой, өзі. Сырт қараған адамға медитация жасап отырғандай болып көрінер. Әйтсе де йогамен айналысатын адамдардың медитациясының жөні бөлек қой. Медитация кезінде алдына белгілі бір мақсат қоятының түсінікті. Ал біз еш мақсатсыз, жай гана ойға шомып, жайбарақат отырдық. Сейдахмет екеуіміз өрқайсымыз өз жөнімізбен өртүрлі ойда отырсақ та, бейне бір іштей сұхбат құрып сырласқандай болдық», - деп ғажаптандым.

Осы сөтте Сейдахмет келді де:
- Коля, на Медеу, ресторан «Жайлау», - деді алдыңғы орынға жайғасып жатып. Менің сұраулы жүзіме қарап:

- Жақыпжан, бүгін лениншіл-жастық «ескі гвардиямен» кездесу болады. Кемел ағаң мен Шерхан ағаңды (Тоқаев пен Мұртазааны айтады) шақырып отырмын. Өңгіменің байлауын осы екі мықты ағаңнан күтейік, - деп жұмбақтады.
«Ескі гвардия» дегені қызық екен. Кемекеңе меңзегені ме? Олай болса Сейдахмет өзінің құрдаасы Шерағанды да «ескі гвардияға» қосып отыр ма? Өлде маған қаратып: «Сендер «жас гвардия» болсаңдар, біз «ескі гвардиямыз», - деп өзілдегені ме?» деген ой келсе де, сұрауды ыңғайсыздау көрдім.

Артынша ол:
- Кемел ағаңның кітаптарын оқып па едің? - деп сұрады.

- Былтыр гана шыққан «Сарғабанда болған оқиға» кітабын оқыдым, Сөке, - дедім еш ойланбастан тақ ете түсіп.

- Е-е, өрине, сен жассың ғой, біле де қоймасың, - деп, Сейдахмет бір өңгіменің басын қылттып қойды. - Ертеде Кемекеңнің бір повесі жарияланған «Лениншіл жасты» Мойынқұмдағы бір бас бухгалтердің үйінде жұрттың жапатармағай оқып жатқанын көріп таңғалып едім. Сонда өзім «Қазақстан пионері» газетінің редакторы болатынымын. Көркем тілмен жазылған очерк, деректі өңгіме, повестің жұрттың назарын айрықша аударатынын ойға түйдім. Қанша дегенмен біздің көзіқарақты оқырман қауым көркем дүние мен деректі сөздің, яғни документалистиканың аражігін ажырата алады ғой.

- Кемел аға жазушылардың ішінде документалистика емес, детектив жанрын игергенімен ерекшеленіп отырған жоқ па? - деп сұрадым мен Сейдахметтің айтқан уәжімен келісіңкіремей.
- Иә, Кемекең - қазақ әдебиетінде детектив жанрын тұңғыш рет терең игерген жазушы. Бірақ документа-

ликаға ең жақын жанр да - осы детектив, - деді ол мені едәуір ойландырып қойып. Жол бойы «расында да, солай ма» деген сұрақтың жетегінде қала бердім.

«Шынында да, ө дегенде жұрты еліктіре жөнелетін шытырман оқиғалы шығармалардың көбі нақты дерекке құрылатыны бесенеден белгілі емес пе? Осы өзіміздің милицияның күнделікті тіршілігінде өтіп жататын оқиғаларды алып, белгілі бір қисынға салса, детектив емей, немене? Өрине, оқырманды түрлі шырғалаң жолдарымен жетелеп отыратын шым-шытырық оқиғаларға толы шығармалардың өзіндік ерекшелігі болатыны рас. Детективте нақты деректер мен дәйектер басым болып келеді. Суреттеу аз. Ал шығармадағы суреттеудің аздығы жазушы ойының жайдақтығын не тілінің жұтандығын білдірмесе керек. Ол бар болғаны жанр ерекшелігінен туындайды. Суреттеймін деп отырып, бір сөтте оқырманды зеріктіріп алуың да

- Әй, Сейдеш, сен өзі қай кезде шақыруды білесің. Бүгін одақтың бітпейтін бір шаруаларынан шаршап кетіп, алаңсыз демалғым келіп еді, - деп, Шерхан алдынан шыққан Сейдахметті қушақтай алды.
- Пәлі, Шереке, екінші хатшы «сен шаршадым» десең, бірінші хатшы Әнуардың (Әлімжановты айтады) не жаны қалады? - деді Сейдахмет оны арқасынан қағып.
- Е-е, Әнуарда шаршау бар ма? Оның «жүрегі ұйықтауды білмейді», - деп күлді Шерхан.

- Ол да «интернат нанын» жеген ғой, Шереке, - деді Сейдахмет жымиып.
Екеуінің әдемі өзіліне аузым ашылып қапты.
Сөйтіп тұрғанда оң аяғын сылти басып, Кемел ағамыз келіп қалды. Үстіне жаздық жұқа костюм-шалбар киіп, галстук тағыпты. Бөріміз жапырлай қол алысып амандастық.

Мен Кемекеңді бұрын сырттай ғана танитынымын. Бірде Жазушылар

«Жастықтың сақшысы»

«Ойландырған, түйсіктен отты лебің, Сен - жастықтың сақшысы деп білемін!» Мұқағали

- Бұл басқосудың мәні не деп отырған боларсыздар? - деп сұрады да, ізінше өзі жауабын берді. - Дабырайтып көрсететіндей емес, десе-дағы, осыдан елу бес жыл бұрын қазақ баспасөзінің тарихында маңызды бір оқиға өткен екен. Сол кезде Түркістан АССР-інің астанасы Ташкент қаласында комсомол ұйымының бірінші хатшысы Фани Мұратбаев «Жас алаш» газетін ашып, өзі редакторы болды. «Есіл ер-ай» десейші, сол кезде бар болғаны он сегіз жаста ғана көрінеді.

- Ол газетті «қағаз жоқ, қаржы жоқ» деген желеумен жарты жылға жеткізбей жауып тастады ғой, - деді Шерхан.

түбегейлі зерттеп жүрсе керек. Болат Бодаубаевқа келіп, Фани шығарған «Жас алаш» газетінің көшірмесін көрсетіп, өз ойын ашық айтыпты. Мен нөмірі №2 деп көрсетілген сол газеттің материалдарымен жете танысып, мұқият қарап шыққасын Болатқа: «Сен Ташкентке барып қайт. Архивті түгел ақтарып, газеттің табылған нөмірлерін суретке түсіріп өкел», - деп тапсырдым. Болат командировкада бір аптадай жүріп, олжалы боп оралды: газеттің біраз нөмірін тауып өкелді. Мен оларды кириллицаға көшіртіп, орталық комитеттің үгіт-насихат бөліміндегі Шериаздан Елеукевен пен сондағы жігіттерге - ертеректе «Ленжаста» жұмыс істеген Сапар Байжановқа, Көкімжан Қазыбаевқа апарып көрсеттім. Сөйтіп, ақылдаса келе, газеттің шығу мерзімі туралы бұл мәселені Мәскеудегі кітап палатасы арқылы шешкенді дұрыс көрдік. Обалы не керек, біз өзімізше қанша күдіктенсек те, Мәскеудегі кітап пала-

«Тaq атқанда қазақтың жастарына, Тақ жұлдызы Шолпан боп көрінгенің». Мұқағали

Тақ Жұлдызы (ЕСТЕЛІК-ЭССЕ)

өбден мүмкін ғой. Десе-дағы, детективті шығармалар да көркем әдебиетке қойылатын талаптарға бағынышты. Мұны осы жанрда жазатын Кемел ағамыз жақсы біледі. Оның ойының тереңдігі де, тілінің байлығы да жетерлік. Жазушының шеберлігі өсіресе оның өз кейіпкерлерін сомдауынан, шынайы диалогтар құра білуінен айқын көрінеді. Қай шығармасын оқысаң да, ө дегеннен тереңіне тарта жөнеледі».

Осы сөтте Сейдахметтің оқыстау шыққан даусы ойымды бөліп жіберді.
- Жақыпжан, «Жайлау» ресторанын қалап алғаны несі деп ойлап келе жатқан шығарсың? - деп сұрады ол маған бұрыла қарап.

- Жұрт көзіне түспей, қаланың у-шуынан аулағырақ болуды мақсат тұтқан шығарсың, Сөке, - дедім мен тұспадап, қапелімде қойылған сұраққа өзіміше жауап іздеп.

- Өрине, ол да бар. Десе-дағы, «Жайлау» ресторанының жөні басқа ғой. Жайлау десе, көңіліміз өрекіп тұрады емес пе? Ат мініп, жайлау аралап, қымыз ішіп, қыз-қырқынды айтып, желпініп қайтқанға не жетсін! Шіркін-ай десейші! - деп, өз қиялына өзі риясыз күліп алды.

Сейдахметтің «қыз-қырқынды айтып» дегені - ұйақастыра айтқан сөзінің мөтелі гана. Әйтпесе оның Күләтай жеңгемізден басқа әйелді көзге ілмейтініне мен куә.
...Сейдахмет екеуіміз күле сөйлесіп, ресторанның залына жадырай кірдік. Бізді күтіп алған даяшы өйел лыпылдай жүріп алдымызға түсіп, алдын ала тапсырыс беріп қойған орынға алып келіп жайғастырды. Біздің үстеліміз түкпірде орналасқанымен, залдың ішін түгелдей шолып отыруға ыңғайлы болып шықты. Байқаймыз, кісі аз: өр жерде екеу-үшеуден шүйіркелесіп отыр. Осы сөтте ақ көйлектің үстінен қара пиджак киген Шерхан жарқ етіп кіріп келді. Ақ сұр шалбары қара пиджакпен үйлесіп-ақ тұр. Оның лып етіп қасына жетіп барған даяшы әйелге бірден айтқанын байқап отырмыз. Келесі сөтте даяшы оны біздің үстелге ертіп келді.

одағына Мұқағали Мақатаевты іздеп барғанымызда кіреберіс есік алдында өңгіме-дүкен құрған бір топ ақын-жазушының ішінде тұр екен. Көзге оқшау көрінетін ұзын бойлы, кең кеуде, тік иықты, аласы аз, қарасы мол жанарынан өзгеше бір жылбылық лебі ескен еңсесі биік адамды көргенде оның Кемел Тоқаев екенін білген жоқпын. Көп сөйлемейтін, сыпайы кісі екенін аңғардым.

- Жігіттер, кешіккен жоқпын ба? - деп сұрады Кемел баяу гана.

- Е-е, кемеліне келген ақын-жазушы ағаларымыздың кешігіп жүретін өдеті емес пе? - деді Шерхан өзілдеп.

- Кемеке, уайымдамаңыз. Басқалардың кешігіп жүретін өдеті бар шығар. Бірақ сіздің уақтысынан бұрын жүретініңізді білеміз, - деді Сейдахмет өзіне төн өдемі жымиыспен.

- Ұлым Қасым-Жомарт Сингапурдан кешке хабарласамын деп еді. Соның телефон соғуын күтіп қалдым, - деп ақталғандай болды Кемел.

- Ұлыңыз Сингапурда ма еді? - деп сұрады Шераған.

- Иә, ол былтыр оқуын бітіргесін СССР сыртқы істер министрлігіне жұмысқа қабылданған. Сосын, оны Сингапурдағы елшілікке жіберді ғой, - деді Кемел асықпай, байыптап түсіндіріп.

- Әп, бөрекеңді! Кемеке, қазақ жастарының биіктен көріне беруіне бек қуанамыз, - деді Шерхан.

- Рақмет! - деді Кемел көңілі жадырап. - Осыдан алты жыл бұрын Қасым-Жомартты Мәскеуге шығарып салып тұрып, қолына Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» үнсіз гана ұстатып едім. Менің өзіне сынай қарағанымды сезіп: «Түсіндім, өке», - деді. Оқу бітіріп үйге келгенде бағым мен берген кітапты чеподанынан шығарып алып көрсетті де: «Бұл кітапты мен оқып қана қоймай, өзімің бойтұмарымдай сақтап жүрмін, өке», - деді. Кейін сол кітапты Сингапурға өзімен бірге ала кетті. - Міне, азамат! - деді Шерхан тебіреніп кетіп.

- Иә, шынына келгенде, «басылымға «Алаш» қозғалысы зиянды әсерін тигізіп отыр» деп есептеп, өздеріңше жау көріп, шығаруын тоқтатты. Дегенмен одан Фани Мұратбаевтың қызметіне нұқсан келген жоқ, - деп қосты Кемел.

- Менің білуімше, бар-жоғы жиырма екі жыл өмір сүрген Фани Мұратбаевтың туғанына келесі жылдың маусым айының дәл осы күнінде жетпіс бес жыл толады, - дедім мен еске түсіріп.

- Солай ма? - деп сұрады Шерхан қасын керіп. - Сен бала айтулы дата-ларға жүйрік екенсің. Сейдеш, сенің бізді дәл осы күнге орайластырып шақыруыңда бір мән бар екен ғой.

- Шыны керек, бұл дата типтен ойымда жоқ еді, - деді Сейдахмет басын шайқап. - Кездейсоқтық болар, бөлкім. Өлде бір тылсым дүние ме?

- Сейдеш, кездейсоқтықтың өзінде белгілі бір заңдылықтың бар екенін айтады ғалымдар. Солай болуы да мүмкін-ау, - деп тұжырымдады Кемел.

Осы сөтте даяшы өйел Сейдахметтің тапсырысын тап-тұйнақтай орындап, төбетіміздің ашылуын тілеп кетті.

- Кемеке, сіздің кезіңізде «Ленжастың» шекесінде «1922 жылдан шыға бастады» деген титтей дерек болатыны есіңізде ме? - деп сұрады Сейдахмет Кемелге мойын бұрып.

- Неге есімде болмасын? Кейін Шерхан редактор боп отырғанда оны «1921 жылғы 22 наурыздан шығады» деп өзгерткенін де жақсы білемін. Көзі ашық, көкірегі ояу оқырман да бұл деректі жақсы қабылдаған сынайлы, - деді Кемел басын ізеп. - Бөлкім, байыбына бара бермейтін өлдекімдерге бұл ұсақ-түйек боп та көрінер. Бірақ осының өзі біздің тарихымыздың тұтас бір беті емес пе? Шереке, сен сол деректі қалай өзгерткеніңді қысқаша өңгімелеп берсең қайтеді? - деп өтінді Сейдахмет Шерханнан.

- Ол деректі тапқан - мақалаларын екі тілде жазба беретін Сейлхан Асқаров деген журналист ағамыз, - деп бастады өңгімесін Шерхан. - Сол кезде ол Фани Мұратбаевтың өмірін

тасы біздің жазған өтініш-хатымызға оңды жауабын берді. Қуанышымызда шек болмады. Оқырманнан арнайы сүйінші сұрамасақ та, бірінші бетке «Оқушылар назарына» деген атпен шағында мақала басып, газеттің қысқаша тарихынан хабардар еттік.

- Ашық айтылмаса да, «Лениншіл жастың» Фани шығарған «Жас алаш» газетінің заңды мұрагері екенін оқырмандар түйсінеді ғой, - деді Кемел.

- Кемеке, ол солай ғой. Бірақ мен «Ленжастың» тарихи атауын қалпына келтіріп, «Жас алаш» деген өзінің ежелгі атымен жарқырап шығатын күнді армандаймын! - деп қызуланды Сейдахмет.

- Әй, Сейдеш-ай, ондай күнді армандайтын қазақ бар ма?! Ол күнді армандамаса, оның қазақ атауна қақысы жоқ! - деді Шерхан жұлып алғандай қабағын қарс түйіп.

- Жігіттер, асығып-аптықпаңдар, қазақтың бағына арайлы таңда атар. Ақ түйенің қарны жарылатын күнді жақындата түсу үшін адал қызмет ете беруден айнымасақ болғаны, - деп түйіндеді Кемел.

- Әй, дегенмен «Ленжастың» берделі де, тиражды да күннен-күнге артып келеді. Өлі есімде, өлгінде атап өткен арнау-мақаламызда біз өр жылдардағы газет тиражы жайлы айта келіп, оның 185 мың данаға жетіп отырғанын жазған едік. Сейдеш, сен газет тиражын 400 мыңға жеткіздіңсің. Мықтысыңдар, ей! - деді Шерхан қасын керіп.

- Иә, бұл қазақ баспасөзінің тарихында бұрын-соңды болмаған тираж. Мақтауға тұрарлық еселеі еңбек. Менің тағы бір байлағаным - биылғы 22 наурызда шыққан нөмірді «Көктем күні» деп көк түспен белгілепсіңдер. Өте батыл қадам. Ол күннің қазақтың ежелден тойлап келе жатқан, кейін партия тарапынан атап өтуге тыйым салынған Наурыз мейрамы екенін оқырман қауым да жақсы түсінді, - деп өз пікірін білдірген Кемел Сейдахметтен: - Орталық комитет осыған байланысты түсініктеме талап еткен жоқ па, Сейдеш? - деп сұрады.

- Жок, Кемеке, орталық комитет

